

Ks. PAWEŁ KOTKOWSKI*

MISTERIUM PASCHALNE W CZWARTEJ MODLITWIE EUCHARYSTYCZNEJ

W czasie ostatniej wieczerzy Chrystus ustanowił ofiarę i ucztę paschalną, którą już pod koniec I w. nazwano Eucharystią. Zachowały się cztery opisy jej ustanowienia: Mk 14,22-24; Mt 26,26-28; Łk 22,15-20; 1 Kor 11,23-25. Chrystus wziął chleb i kielich, czynił dzięki, łamał i dawał swoim uczniom, mówiąc: Bierzcie, jedzcie, pijcie, to jest Ciało moje; to jest kielich Krwi mojej. Podczas tej wieczerzy Jezus polecił też swoim uczniom: „To czyńcie na moją pamiątkę” (Łk 22,19 i 1 Kor 11,25). Apostołowie musieli zdecydować, jak należy sprawować tę „pamiątkę Pana” i tak ułożyli cały obrzęd liturgii eucharystycznej, że jego części odpowiadają słowom i czynnościom Jezusa z ostatniej wieczerzy.

Żydowskie modlitwy uwielbienia, dziękczynienia i błagania wypowiedane w czasie ostatniej wieczerzy stały się podłożem, na którym rozwinęły się pierwsze formuły modlitwy eucharystycznej. Najstarszym znanym tekstem modlitwy eucharystycznej wyrosłym na tym podłożu jest tekst anafory zamieszczony w Tradycji apostoelskiej (około 215 r.), przypisywany św. Hipolitowi Rzymskiemu (†235). Nie wiemy, czy jest on jej twórcą, czy zapożyczył ją z określonego środowiska. Znamienne jest, że Hipolit proponuje swoją modlitwę jako jedno z możliwych jej

---

* Paweł Kotkowski – kapłan archidiecezji wrocławskiej, wikariusz parafii pw. św. Maksymiliana M. Kolbego we Wrocławiu; doktorant Katedry Liturgiki, Homiletyki i Kultury Muzycznej Kościoła Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu.

sformułowań, przyznając biskupowi prawo jej improwizowania w ramach wyznaczonych przez prawowierną naukę¹.

W środowisku rzymskim powstała modlitwa eucharystyczna zwana *Kanonom rzymskim*. Zaczęła się kształtować w drodze połowie IV w., kiedy za pontyfikatu papieża Damazego I (366-384) Kościół rzymski zaczął stosować w swojej liturgii język łaciński zamiast używanego dotąd języka greckiego². *Kanon* ten od czasów papieża Grzegorza Wielkiego rozpowszechnił się w całym Kościele zachodnim i aż do 1968 r. był jedyną modlitwą eucharystyczną. Dekretem z 23 maja 1968 r. Kongregacja Obrzędów, zachowując *Kanon rzymski*, opublikowała trzy nowe modlitwy eucharystyczne, których tekst łaciński mógł być stosowany od 15 sierpnia 1968 r. Wśród nich była *Czwarta modlitwa eucharystyczna*.

Jej redaktorzy wzorem anafor wschodnich pragnęli w znacznie szerszym zakresie zaprezentować kompendium ekonomii zbawienia. *Czwarta modlitwa eucharystyczna* wnosi do liturgii rzymskiej pewną nowość, jaką jest związane i zarazem pełne liryzmu przedstawienie historii zbawienia na bogatym podłożu biblijnym. Styl modlitwy jest zbliżony do stylu anafor wschodnich, zwłaszcza modlitwy aleksandryjskiej św. Marka i św. Bazylego, choć jej język jest współczesny i zrozumiały dla chrześcijanina posiadającego wystarczającą formację biblijną oraz umiejętność odnajdywania w Piśmie Świętym kontekstu i rezonansu dla wyrażen używanych w modlitwie³.

1. MISTERIUM PASCHALNE W PREFACJI I POSTSANCTUS

Zbawcze dzieło Chrystusa, na które składa się Jego życie, śmierć i zmartwychwstanie, od początków istnienia Kościoła stanowiło centralne wydarzenie i podstawową prawdę chrześcijaństwa. Znaczenie paschalnej ofiary Chrystusa nie mogło zatem pozostać bez wpływu na kształtowanie się samoświadomości człowieka wierzącego. Po męce, śmierci i zmartwychwstaniu Chrystusa wspólnota apostołska kontynuowała sprawowanie Paschy według obyczaju żydowskiego, dodając te elementy, które zostały wprowadzone do ostatniej wieczerzy paschalnej przez Jezusa. Zasadniczą zmianą było przeżywanie tego święta nie tylko jako wspomnienie wyjścia i oczekiwanie na przyjście Mesjasza, ale jako pamiątkę tego, co wydarzyło się w Jerozolimie podczas ostatniej wieczerzy oraz oczekiwanie ponownego przyjścia Pana Jezusa. Centralną częścią akcji liturgicznej uobecniającej te zbawcze wydarzenia jest modlitwa eucharystyczna. Stanowi ona zwartą całość, niemniej jednak można w niej wyróżnić dominujące elementy.

¹ S. CZERWIK. *Modlitwa eucharystyczna*. W: *Mysterium Christi*. T. 3: *Msza święta*. Red. W. Świeżawski. Kraków 1993 s. 254.

² *Tamże* s. 255.

³ S. CZERWIK. *IV modlitwa eucharystyczna*. „Anamnesis” 17:1998 s. 48-49.

Modlitwa eucharystyczna jako modlitwa dziękczynienia rozpoczyna się od prefacji, która jest jej integralną częścią. Prefacja jest proklamacją, czyli głośno wypowiedaną modlitwą „przed” jej adresatem⁴. Termin «prefacja» – odpowiednik łacińskiego rzeczownika *praefatio* – pochodzi od przedrostka *prae* – «przed, wobec» i czasownika *for, fari* – «mówić»⁵. Prefiks *prae* można rozumieć czasowo, a także przestrzennie. Najczęściej rozumiano go czasowo. *Praefatio* jest tłumaczeniem greckiego *proagoreusis* i *prorreusis* – terminów używanych w misteriach greckich. *Prorreusis* było zawołaniem ostrzegającym niepożądane osoby⁶. Zależnie od czasowego lub lokalnego rozumienia przedrostka w starożytności termin *praefatio* mógł oznaczać przemówienie wygłoszone przed jakąś czynnością albo – częściej – mowę skierowaną do pewnej osoby lub do zgromadzonej wspólnoty, albo też publicznie wypowiedzianą modlitwę⁷.

Prefację otwiera dialog kapłana z wiernymi. Celebrans najpierw ogłasza rzeczywistą obecność Chrystusa wśród zgromadzonej wspólnoty. Odpowiedź ludu: „I z duchem twoim” wskazuje na obecność Ducha Bożego w kapłanie dzięki otrzymanym święceniom. Dzięki Duchowi prezbiter może sprawować Mszę św. i być znakiem obecności Zmartwychwstałego⁸. Następnie kapłan wzywa wszystkich, aby wzniesli umysły i serca ku Bogu oraz byli gotowi oddać się Chrystusowi i stanąć wobec tajemnicy Jego obecności⁹.

Prefacji *Czwartej modlitwy eucharystycznej* nie można zastąpić inną. Nie jest ona też właściwą prefacją w pojęciu zachodnim, lecz pierwszą strofą wielkiego hymnu dziękczynnego, którego druga strofa następuje po *trishagion*. Modlitwa ta nie opiewa zbawczego dzieła Chrystusa. Rozkoszuje się pochwałą i kontemplacją istoty Boga. Od transcendencji Bożej przechodzi do stworzenia i jego pochwały Boga. Prefacja jest kompozycją nową w stylu wschodnim. Nie ma ona względu na rok kościelny. Dlatego *Czwartą modlitwę eucharystyczną* zaleca się stosować *per annum*¹⁰.

Fakt oparcia *Czwartej modlitwy eucharystycznej* na wzorach wschodnich (stąd nazwa Kanon według Greków) wymaga przede wszystkim wskazania dwóch istotnych kwestii: pierwsza dotyczy charakteru wschodnich anafor, które odzwierciedlają teologię apofatyczną, tzn. mówią o Bogu, stosując przedrostek przeczący:

⁴ M. KUNZLER. *Liturgia Kościoła*. Poznań 1999 s. 365.

⁵ S. CZERWIK. *Prefacje okresowe w Mszałe Pawła VI*. W: *Mszał księgą życia chrześcijańskiego*. Red. B. Nadolski. Poznań 1986 s. 71.

⁶ B. NADOLSKI. *Eucharystyczna modlitwa*. W: *Leksykon liturgii*. Oprac. B. Nadolski. Poznań 2006 s. 436.

⁷ CZERWIK. *Prefacje okresowe w Mszałe Pawła VI* s. 71.

⁸ D. KWIATKOWSKI. *Udział wiernych w modlitwie eucharystycznej*. W: *Modlitwy eucharystyczne Mszału rzymskiego*. Red. H.J. Sobeczko. Opole 2005 s. 105.

⁹ *Tamże*.

¹⁰ A. WRONKA. *Nowe modlitwy eucharystyczne*. „Ateneum Kapłańskie” 62:1970 s. 110-111.

Nieśmiertelny, Niewypowiedziany, mieszkający w niedostępnej światłości, Nienazwany itp. Przynajmniej obficie tytuły Boga, w projekcie Vagginiego użyto pozytywnych określeń (teologia katafatyczna): Bóg żywy, prawdziwy, święty, jedynie dobry, trwający na wieki itp.¹¹ Czwarta modlitwa eucharystyczna odwołuje się raczej do teologii katafatycznej (określenia pozytywne). Należy też w niej dostrzec wschodnie odróżnienie: *theologia* – mówienie o Bogu kultycznie, wychwalająco, oraz *oikonomia* – wychwalanie, dziękczynienie składane Bogu za dokonane przez Niego *mirabilia* (wielmożne dzieła). W prefacji zawarty jest element *theologia*, a w *postsanctus* – *oikonomia* (stworzenie człowieka, dzieło odkupienia, działanie Ducha Świętego)¹².

Prefacja Czwartej modlitwy eucharystycznej wyróżnia się dwiema wyraźnymi cechami: strukturą oraz zawartością treściową. Odnośnie do struktury zauważalna jest natychmiast niezmienna prefacja oraz wyjątkowo rozbudowane *postsanctus*, które w syntetyczny sposób przypominają dzieje zbawienia od początków stworzenia świata i człowieka aż po zesłanie Ducha Świętego, „[...] który dalej prowadzi Jego (Boga Ojca) dzieło na świecie i dopełnia wszelkiego uświęcenia”¹³. Struktura „wielkiego dziękczynienia”, opowiadającego dzieje zbawienia językiem biblijnym, jest typowa dla liturgii Wschodu. Opowiadanie to nie kończy się na klasycznej prefacji (przed *sanctus*), ale obejmuje tę aklamację i dalej rozciąga się aż do epiklezy (wyłącznie)¹⁴. Możemy w niej wyróżnić jakby trzy strofy, które wprowadzają w misterium paschalne:

a) tajemnica Boga. Na początku tej strofy zwracamy się do Boga tytułem, który św. Jan często wkłada w usta Jezusa w tzw. modlitwie arcykapłańskiej: „Ojczy, Ty jeden jesteś Bogiem żywym i prawdziwym”. Tak mówi o Bogu św. Paweł, gdy przypomina tesaloniczanom, że nawrócili się do Niego, gdy porzucili służbę pogańskim bożkom¹⁵. Rozpoczęcie prefacji nazywa Boga „Ojcem świętym” i wyznaje, że jest On „żywy i prawdziwy”. Już Jozue nazywa Boga żywym, który jest pośród ludu. Myśl Jozuego można połączyć z rozwinięciem u św. Pawła, który wskazuje na „Kościół Boga żywego”¹⁶. Dalsze słowa prefacji Czwartej modlitwy eucharystycznej czerpią natchnienie z Ps 9,8 i ze starochrześcijańskiego hymnu, który św. Paweł przytacza pod koniec 1 Tm 17. Modlitwa ta ukazuje propozycje finalne, wskazujące skutek realizacji historii zbawienia –

¹¹ B. NADOLSKI. *Liturgika*. T. 4: *Eucharystia*. Poznań 1992 s. 229.

¹² TENŻE. *Eucharystyczna modlitwa* s. 442.

¹³ J. STEFAŃSKI. *Prace redakcyjne nad nowymi modlitwami eucharystycznymi z roku 1968*. W: *Ante Deumstantes*. Red. S. Koperek. Kraków 2002 s. 215.

¹⁴ B. MOKRZYCKI. *Droga chrześcijańskiego wtajemniczenia*. Warszawa 1983 s. 493.

¹⁵ CZERWIK. *IV modlitwa eucharystyczna* s. 49.

¹⁶ J. NOWAK. *IV modlitwa eucharystyczna*. W: *Modlitwy eucharystyczne Mszału rzymskiego* s. 235-236.

¹⁷ CZERWIK. *IV modlitwa eucharystyczna* s. 49.

- użyte słowa: aby, ażeby pokazują sens historii zbawienia¹⁸. Dalsza część pierwszego zdania rozwija przymiot Boga żywego, stwierdzając, iż jest On przedwieczny. Ta ponadczasowość Boga zostaje wyjaśniona poprzez wyrażenie, że On trwa na wieki, ale również przez wskazanie na stan Jego przebywania, którym jest niedostępna światłość. Pierwsze zdanie prefacji można by odnieść do samookreślenia swojego imienia przez Boga: „Jestem, Który Jestem” (Wj 3,14). W tym imieniu zostaje zawarta podwójna prawda: obecność i opieka¹⁹;
- b) dzieło Boga Stwórcy. Stworzenie jest przedstawione jako dzieło Bożej dobroci, która promieniuje na byty powołane do udziału w chwale Stwórcy. W Bogu jest źródło życia i dobra. Bóg powołał do istnienia byty dobre, a nawet bardzo dobre, odzwierciedlające Jego dobroć. Boża chwała objawia się w blasku. Chrystus, Wcielone Słowo, przyniósł ludziom na ziemię odblask wiecznego światła. Światłość jaśniejąca na twarzy Chrystusa jest przeznaczona dla wszystkich ludzi i w jakiejś mierze dla wszystkich stworzeń²⁰. Występują tu syntaksy²¹ podejmujące często wyrażenia biblijne posługujące się paralelizmami²². Syntaksa zdań sięga do figur charakterystycznych dla Biblii. Należą do nich m.in.: paralelizm synonimiczny (drugie zdanie powtarza myśl poprzedniego w terminach równoznacznych, ale nowych) i antytetyczny (drugie zdanie pogłębia sens pierwszego przez kontrast, np. służyć – królować). Poszczególne zdania są starannie zbudowane, stanowią jedną całość rozwijającą myśl przez stosowanie zdań współrzędnych (konstrukcja parataksatyczna²³)²⁴;
- c) uwielbienie Boga przez aniołów i ludzi. Błogosławieństwo, którym Bóg napędza stworzenia, wzbudza w nich uwielbienie:

Stoją więc przed Tobą niezliczone zastępy Aniołów, którzy służą Tobie dniami i nocą a wpatrzeni w chwałę Twojego oblicza, nieustannie cześć Tobie oddają.

„Stać przed Bogiem” – to postawa adoracji, uwielbienia. Do tego uwielbienia aniołów przyłączamy się i my, w poczuciu godności kapłanów całego stworzenia, któremu użyczamy ust, aby ono za naszym pośrednictwem mogło wielbić Boga:

¹⁸ NADOLSKI. *Eucharystyczna modlitwa* s. 442.

¹⁹ NOWAK. *IV modlitwa eucharystyczna* s. 236.

²⁰ CZERWIK. *IV modlitwa eucharystyczna* s. 49.

²¹ Syntaksa – składnia, konstrukcja składniowa; dział gramatyki zajmujący się nauką o budowie zdań i związków wyrazowych. *Słownik wyrazów obcych PWN. Nowe wydanie*. Red. E. Sobol. Warszawa 1995 s. 1064.

²² NADOLSKI. *Eucharystyczna modlitwa* s. 442.

²³ Parataksa (gr. *parátaksis*) – współrzędny układ części zdania lub zdań składowych w zdaniu złożonym. *Słownik wyrazów obcych PWN* s. 827.

²⁴ NADOLSKI. *Liturgika*. T. 4 s. 228.

Łącząc się z nimi, razem z całym stworzeniem, które jest pod niebem i wielbi Cię przez nasze usta, z radością wysławiamy Twoje imię, wołając: Święty...²⁵

Ludzie łączą się z zastępami aniołów oraz z całym stworzeniem, a więc z całą naturą, w celu wysławiania Bożego imienia. W prefacji zostaje ukazana myśl o Bogu, który JEST, przez co opiekuje się swoim stworzeniem²⁶. Widoczne jest tu również bogate słownictwo afektywne (miłość, przyjaźń, miłosierdzie) oraz charakterystyczne inkluzje²⁷, np. Bóg wszystko powołał do istnienia, całe przeto stworzenie, które jest pod niebem, śpiewa Mu pieśń chwały²⁸. Same słowa śpiewanej aklamacji – „Święty, Święty, Święty” – zostały nam objawione jako hymn niebiański. Dysponujemy tu przede wszystkim wizją Boga, której doznał prorok Izajasz w czasie modlitwy²⁹.

Męka i śmierć Jezusa Chrystusa były bezgranicznym posłuszeństwem woli Boga Ojca, ofiarą miłości. Takie całkowite oddanie się Jezusa Ojcu nie mogło pozostać bez odpowiedzi z Jego strony. Odpowiedź Ojca polega na wzajemności, czyli na oddaniu się Ojca Chrystusowi w Jego ludzkiej naturze. To darowanie się Ojca Chrystusowi nie może oznaczać nic innego jak pełnię życia³⁰. Prefacja *Czwartej modlitwy eucharystycznej* określa Boga jako żywego, przedwiecznego i trwającego na wieki. Rzecz można, iż te trzy, pewnego rodzaju synonimy wywodzące się od imienia Boga („Jestem, Który Jestem”) i jego znaczenia pozwalają na pełniejsze i bardziej zrozumiałe wyjaśnienie dalszego tekstu prefacji. Myśl zawarta w tym wyrażeniu odwołuje się do dzieła stworzenia, którego Bóg dokonał z miłości. Wielość stworzeń obdarzonych jasnością Bożej chwały odnosi się do aniołów i ludzi. Pierwsi uczestniczą w chwale niebieskiej i uwielbiają Boga, drudzy natomiast są stworzeni na obraz i podobieństwo Stwórcy, a więc stanowią odbicie Bożej chwały i nieustannie oddają Bogu cześć³¹.

W prefacji *Czwartej modlitwy eucharystycznej* szczególnie mocno rozbudowana jest tytulatura. Znajdujemy tu dużo określeń Boga. Jedne odnoszą się do Boga w Jego istnieniu wewnętrznym, do Niego samego, np. Bóg żywy i prawdziwy, przedwieczny, trwający na wieki, mieszkający w niedostępnej światłości; inne natomiast wskazują przymioty Boga w odniesieniu do ludzi, np. tylko Bóg jest dobry, jest źródłem życia, powołuje wszystko do istnienia³². Trzy części prefacji (wstęp,

²⁵ CZERWIK. *IV modlitwa eucharystyczna* s. 50.

²⁶ NOWAK. *IV modlitwa eucharystyczna* s. 236.

²⁷ Inkluzja (łac. *inclusio*) – włączenie czegoś; także to, co jest włączone. *Słownik wyrazów obcych* PWN s. 475.

²⁸ NADOLSKI. *Eucharystyczna modlitwa* s. 442.

²⁹ J. DRISCOLL. *Co się wydarza podczas Mszy*. Kraków 2004 s. 105.

³⁰ F. GRENIUK. *Liturgia w życiu Kościoła*. W: *Liturgika ogólna*. Red. F. Blachnicki, Z. Bernat, F. Greniuk. Lublin 1973 s. 31-32.

³¹ NOWAK. *IV modlitwa eucharystyczna* s. 236.

³² B. NADOLSKI. *Ukochać Mszę świętą*. Poznań 1983 s. 149.

embolizm i zakończenie) są ze sobą integralnie związane. Wynika to z konsekwentnego prowadzenia myśli, która od początku aż do końca jest rozwijaniem jednego tematu³³. Bóg jest Tym, Który jest, i przychodzi z pomocą³⁴.

W *Czwartej modlitwie eucharystycznej postsanctus* jest bardzo długie. Na początku raz jeszcze wypowiadamy zwięzłą formułę uwielbienia Boga Stwórcy za mądrość i miłość objawioną w Jego dziełach. Jest to jakby echo osobistej modlitwy Jezusa. Następnie wymieniamy główne dzieła Boże dokonane w historii. Pierwszym z nich jest stworzenie człowieka na Boży obraz i powierzenie mu władzy nad innymi stworzeniami. Drugie dzieło to okazanie człowiekowi miłosierdzia, kiedy skutek grzechu znalazł się pod władzą śmierci. Możemy tu dostrzec aluzję do tzw. protoewangelii. Dowodem Bożego miłosierdzia było też budzenie w sercach ludzi pragnienia szukania i znalezienia Boga. Kolejne Boże dzieło to przymierza zawierane z ludźmi. W głównych zarysach jest też przedstawione poczęcie Jezusa i dzieło spełnione przez Niego na świecie – jest to zwięzłe ujęcie prawdy o wcieleniu Syna Bożego. Kolejne dzieło Jezusa to Jego misterium paschalne, wyrażona jest też jedność paschalnego misterium, podobnie jak w prefacji wielkanocnej. Następny fragment to ukazanie misji Ducha Świętego w urzeczywistnianiu planu zbawienia. Duch Święty jest nazwany pierwszym darem dla wierzących, zesłanym przez uwielbionego Chrystusa³⁵.

Postsanctus, czyli przejście od śpiewu „Święty” do epiklezy konsekracyjnej³⁶, zgodnie ze wzorem wschodnich modlitw eucharystycznych przedłuża część anamnesticzną³⁷. Stanowi kontynuację wysławiania Boga, w które włączone są „wszystkie stworzenia” głoszące Bożą „mądrość i miłość”. Kościół zatem nie tylko wysławia mądrość Bożą, lecz w swym kerygmacie ukazuje światu jej objawianie się w dziele stworzenia i odkupienia. Poprzez spójnik «i» łączący mądrość i miłość w anaforze zostaje przedstawiona równość pomiędzy tymi dwoma przymiotami Boga. On jest źródłem mądrości. W tym kontekście można dopiero zrozumieć dalsze wyrażenia modlitwy eucharystycznej. Właśnie owa mądrość i miłość tłumaczą dzieło stworzenia i odkupienia. Najpierw dzieło Boga zostaje przedstawione w Jego akcie stwórczym. Szczytem tego czynu jest stworzenie człowieka na podobieństwo Boga i powierzenie mu całego świata, aby w służbie Stwórcy rządził wszelkim stworzeniem. Po tym krótkim ukazaniu dzieła stworzenia anafora przedstawia przyczynę oraz realizację dzieła odkupienia³⁸.

³³ NOWAK. *IV modlitwa eucharystyczna* s. 237.

³⁴ J.O. BRAGANCA. *Struktura modlitwy eucharystycznej*. W: *Eucharystia*. Red. P. Góralczyk. Poznań – Warszawa 1986 s. 256-260.

³⁵ CZERWIK. *IV modlitwa eucharystyczna* s. 50-52.

³⁶ T. SINKA. *Zarys liturgiki*. Kraków 2006 s. 216.

³⁷ KUNZLER. *Liturgia Kościoła* s. 369.

³⁸ NOWAK. *IV modlitwa eucharystyczna* s. 237-238.

Czwarta modlitwa eucharystyczna uświadamia nam tragedię, jaką jest utrata przyjaźni z Bogiem. Jednocześnie widoczne jest Boże pragnienie przywrócenia tej jedności. Przy analizie tego tekstu należy zwrócić uwagę, że to nie Bóg odwrócił się od człowieka, ale człowiek od Boga. Bóg do tego stopnia ukochał człowieka, że Jego relacja przyjaźni do niego nie jest uwarunkowana jego postawą; to człowiek wskutek odwrócenia się od Boga nie jest w stanie dostrzegać i przyjmować dobra Jego przyjaźni. Przyjaźń Boga wobec człowieka jednak trwa, w człowieku natomiast w wyniku grzechu pozostaje poczucie utraconej przyjaźni. Ale przyjaźń była, jest i będzie trwać. To nieustanne „rekonstruowanie”³⁹ przyjaźni utraconej przez człowieka jest ciągłą paschą, ciągłym przechodzeniem ze śmierci do życia, podnoszeniem się z grzechu i odwracaniem się do Boga, który „oszałał” z miłości do człowieka⁴⁰.

Poprzez misterium paschalne Jezus „zwyciężył śmierć” i „odnowił życie”. Na kanwie tych słów zostaje wyrażona prośba ludzi, którzy chcą żyć „nie dla siebie, ale dla Chrystusa”. Pomocą w takim postanowieniu jest zesłanie Ducha Świętego (Dz 2,24), który dalej prowadzi na świecie dzieło Syna Bożego i dokonuje uświęcenia. Zapewniał już o tym wcześniej sam Chrystus, gdy mówił o Duchu Świętym: „[...] z mojego weźmie i wam objawi” (J 16,14). Ta prośba kończąca tę część anafory, mając w sobie aspekt anamnesticzny, równocześnie zawiera stwierdzenie kryjące aktualizację, którą można nazwać aktualizacją paschalno-pneumatohagijną, podprowadzającą do epiklezy konsekracyjnej⁴¹.

2. MISTERIUM PASCHALNE W EPIKLEZACH I ANAMNEZIE

Stary Testament to czas zapowiedzi i oczekiwań, których przedmiotem i celem jest Chrystus. Chrystus nie tylko spełnia dawne zapowiedzi, lecz koncentruje w sobie całą historię. Salvatore Marsili często mówi o Nim jako „punkcie syntezy historii zbawienia”. W Chrystusowym „dziś” obecne są zarówno „przeszłość”, jak i „przyszłość”. W misterium Chrystusa wszystkie przeszłe zapowiedzi i wydarzenia zbawcze znajdują swą „rzeczywistość” i stanowią zapowiedź zbawienia wiecznego. Chrystus, będąc Panem czasu, pragnie, by Jego zbawienie przekroczyło granice czasu i dotarło do wszystkich ludzi. Czas – wymiar, w którym żyje człowiek – On chce uczynić wiecznym „dzisiaj”, ofiarując w ten sposób swobodny dostęp do raz dokonanych wydarzeń zbawczych. Dlatego na zakończenie nowego rytu

³⁹ J. HADALSKI. *Osobotwórczy charakter chrztu*. Kraków 2006 s. 104.

⁴⁰ Z. KIERNIKOWSKI. *Eucharystia i jedność*. Częstochowa 2000 s. 130-131.

⁴¹ NOWAK. *IV modlitwa eucharystyczna* s. 238.

paschalnego, czyli ostatniej wieczerzy, będącej początkiem ostatecznego zbawienia świata, Chrystus nakazuje: „To czyńcie na moją pamiątkę”⁴².

Nic w liturgii nie dokonuje się automatycznie. Niewątpliwie działa w niej Bóg, On nadal dokonuje wielmożnych swych czynów, uobecnia najważniejsze dzieło w historii zbawienia – misterium paschalne. W tym momencie Mszy św. następuje prośba o uobecnienie „dziś” i „teraz” Chrystusowego dzieła zbawczego, zwana epiklezą. Modlitwa ta bardzo wyraziście wpisana jest w każdą z modlitw eucharystycznych. Dzięki działaniu Ducha Świętego misterium Chrystusa uobecnia się w swej istocie w Eucharystii. On też sprawia, że dzieło Chrystusa „zakorzenia się” w sercu i życiu chrześcijan. Bez Ducha Świętego nie może być mowy o anamniezie, o pamiętce Pana. W tym względzie epikleza jest modlitwą uprzywilejowaną⁴³.

Termin «epikleza» wywodzi się od greckiego słowa *kaleo* – wzywam, zapraszam, przyzywam; *klesis* – wezwanie, zaproszenie; *epi* – na, dla⁴⁴; *epikaleo* – przywoływać, przyzywać; rzeczownik: *epiklesis*; łac. *invocatio*; jedna z podstawowych kategorii modlitwy polegająca na przyzywaniu imienia Boga. Jest wspólnym dobrem wszystkich religii⁴⁵. Termin «epikleza», jak zauważa G. Martelet, sam w sobie nie zawiera treści bezpośrednio eucharystycznej. W znaczeniu węższym zaczęto używać tego słowa w odniesieniu do anafory eucharystycznej na określenie „specjalnego wezwania”⁴⁶.

W swej treści teologicznej epikleza jest prośbą skierowaną do Boga o wysłanie Ducha Świętego dla dokonania określonego dzieła. W przypadku Eucharystii tym dziełem jest przemiana chleba i wina w Ciało i Krew Pańską; najczęściej mówimy: dokonanie konsekracji⁴⁷. Jednak nie należy utożsamiać epiklezy z prośbą, w której uwaga jest skierowana bardziej na proszącego (np. chleba naszego daj nam), czy z prośbą o wstawiennictwo albo orędownictwo⁴⁸. W tej modlitwie Kościół przez specjalne wezwanie uprasza Boga, aby mocą Ducha uświęcił – konsekrował dary złożone przez ludzi: chleb i wino, tak by się stały Ciałem i Krwią Chrystusa. Jest to ponadto modlitwa o jednoczące działanie Ducha Świętego: Niepokalana Hostia, przyjęta w czasie komunii, ma się stać pomocą w zbawieniu i we wzajemnym jednoczeniu ludzi⁴⁹.

---

⁴² B. MIGUT. *Znaki Misterium Chrystusa – historiozbawcze ujęcie sakramentów według Salvatore Marsilego OSB (1910-1983)*. Lublin 1996 s. 189.

⁴³ B. NADOLSKI. *Msza Święta*. Kraków 2005 s. 78-79.

⁴⁴ *Tamże* s. 79.

⁴⁵ B. NADOLSKI. *Epikleza*. W: *Leksykon liturgii* s. 398.

⁴⁶ J.S. GAJEK. *Epikleza eucharystyczna w tradycji Kościołów Wschodnich*. W: *Mszał księgą życia chrześcijańskiego* s. 373.

⁴⁷ NADOLSKI. *Msza Święta* s. 79.

⁴⁸ TENŻE. *Epikleza* s. 399.

⁴⁹ J. JANICKI. *Msza święta. Liturgiczne ABC*. Warszawa 1993 s. 97.

W nowych modlitwach eucharystycznych dziękczynienie przechodzi w epiklezyjne błaganie nad chlebem i winem, aby przez działalność Ducha Świętego stały się Ciałem i Krwią Pańską. Dzieło zbawienia się nie skończyło. Jak w przeszłości, tak i obecnie, mają się powtarzać wielkie dzieła Boże. Powtarzają się One w sakramencie Ciała i Krwi Pańskiej. Nowe modlitwy eucharystyczne wprowadzają pewną innowację w stosunku do kanonu mszalnego, bo wymieniają wyraźnie Ducha Świętego jako tego, w którym Chrystus w konsekracji i Komunii św. kontynuuje swoją arcykapłańską działalność⁵⁰.

Rzeczywistość, którą przedstawia epikleza, to rzeczywistość jedności jako owocu misterium paschalnego, prezentująca się jako nowa jakość i styl życia, które już nie jest życiem dla siebie, lecz dla drugiego – dla Chrystusa, który za nas umarł i zmartwychwstał. Innymi słowy, chodzi o danie swojego życia jako przestrzeni, w której Chrystusowe misterium może nadal być uobecnianie. W ten sposób życie dla Chrystusa ma konkretny wymiar międzyludzki i społeczny.

Misterium paschalne obejmujące uniżenie Jezusa (śmierć i zstąpienie do otchłani) oraz Jego wywyższenie (zmartwychwstanie) i kończące się niejako – jeśli chodzi o osobę Jezusa – Jego wniebowstąpieniem, znajduje swój punkt kulminacyjny dopiero w zesłaniu Ducha Świętego. Sam fakt wypowiedzania epiklezy (odwaga do jej wypowiedzania) jest przyjęciem życiowej orientacji pójścia za Jezusem w Jego staniu się ofiarą oraz gotowości naśladowania Go aż do stania się ofiarą. Wypowiedzanie słów epiklezy przez kapłana, który przewodniczy zgromadzeniu, jest też wyrazem jego świadomości i potrzeby stałej interwencji Boga, aby to przyłgnięcie do Jezusa-Ofiary rzeczywiście się stawało, i to kosztem ofiary z siebie, niejako wbrew sobie, a owocem tego wszystkiego jest – za sprawą działalności Ducha Świętego i gotowości człowieka – prawdziwa jedność – jedność Ciała, które staje się żertwą, ofiarą (hostia)⁵¹. Całej modlitwie eucharystycznej celebrans powinien nadać charakter poważny i uroczysty, spokojnie wypowiadając tekst o jakże bogatej zawartości⁵². W głównych zarysach jest też przedstawione poczęcie Jezusa i dzieło spełnione przez Niego na świecie. Jest to związane ujęcie prawdy o wcieleniu Syna Bożego w świetle wyznania wiary soboru nicejsko-konstantynopolińskiego⁵³.

W *Czwartej modlitwie eucharystycznej* Kościół prosi, aby Bóg Ojciec mocą Ducha Świętego przemienił dary chleba i wina w Ciało i Krew Chrystusa:

Prosimy Cię, Boże, niech Duch Święty uświęci te dary, aby się stały Ciałem i Krwią naszego Pana, Jezusa Chrystusa, dla spełnienia tego wielkiego misterium, które On nam zostawił jako znak wiecznego przymierza.

⁵⁰ WRONKA. *Nowe modlitwy eucharystyczne* s. 112.

⁵¹ KIERNIKOWSKI. *Eucharystia i jedność* s. 136-143.

⁵² W. DANIELSKI. *Struktura celebracji mszy św. i uczestnictwa wiernych*. W: *Mszal księgą życia chrześcijańskiego* s. 429.

⁵³ CZERWIK. *IV modlitwa eucharystyczna* s. 52.

Ten sam Duch Święty, którego mocą dokonało się wcielenie Syna Bożego w łonie Maryi i który nadaje życiu chrześcijan charakter proegzystencji, zapewnia łączność działania Kościoła w celebracji Eucharystii z tajemnicą odwiecznego planu Ojca. Duch Święty sprawia, że konsekracja chleba i wina jest uobecnieniem i odnowieniem przymierza, jakie Bóg zawarł z ludzkością przez pośrednictwo Chrystusa⁵⁴.

Celowość udzielenia Ducha Świętego, ukazana pod koniec poprzedniej części, zostaje w epiklezie skonkretyzowana w prośbie o przemianę chleba i wina. Wołanie o Ducha Świętego jest konsekwencją wiary w zapowiedź Chrystusa, który powiedział: „[...] z mojego weźmie, wam objawi”. Stąd ofiara złożona przez Syna „raz na zawsze” może być aktualizowana dzięki Duchowi Świętemu, który bierze z tego, co Chrystusa, i przemieniając, objawia Kościołowi na sposób misteryjny, aby był aktualizowany „znak wiecznego przymierza”. To właśnie dzięki Duchowi Świętemu Kościół może być posłuszny i realizować nakaz Chrystusa: „To czyńcie na moją pamiątkę”⁵⁵.

W epiklezie komunijnej zostaje wyrażona prośba do Boga, aby wejrzał „na ofiarę”, którą On sam dał swojemu Kościołowi poprzez nakaz Chrystusa: „To czyńcie na moją pamiątką”. Stąd Kościół posłuszny swemu Założycielowi celebrować tę ofiarę w celu budowania Mistycznego Ciała Chrystusa⁵⁶. Kościół prosi, aby wszyscy, którzy będą spożywać konsekrowane dary, mocą Ducha Świętego złączyli się w miłości w jedno Ciało Chrystusa – Kościół⁵⁷. Wynika stąd fakt, iż jeden jest Chrystus, jedno jest Jego Ciało – w znaczeniu Eucharystii oraz Mistycznego Ciała, jakim jest Kościół. Dlatego istnieje organiczna jedność tych, którzy uczestniczą w uczcie. Eucharystia tworzy więź między chrześcijanami, którzy pożywają się tym samym chlebem, tj. Ciałem Chrystusa. Duch Święty, dzięki któremu Eucharystia pojawia się na ołtarzu, również w sakramencie chrztu wprowadza człowieka do Kościoła. Zatem Trzecia Osoba Boska zostaje tu przyzywana, aby dzięki swej mocy tworzyć jedność między członkami Mistycznego Ciała i jedność tych członków z Głową w wymiarze sakramentalnym i społecznym, które winny się wzajemnie przenikać⁵⁸.

Działanie Ducha Bożego dokonuje także drugiego dzieła, którym jest zjednoczenie uczestników, stworzenie wspólnoty wśród przyjmujących Ciało i Krew Pańską – stąd nazwa epikleza komunijna. Epikleza wypowiedziana jest w liczbie mnogiej, ponieważ to cały Kościół przyzywa Ducha Świętego poprzez usta swego kapłana⁵⁹. Jest to o tyle słuszne, że udział w komunii (jedności) z Chrystusem

⁵⁴ *Tamże* s. 51.

⁵⁵ NOWAK. *IV modlitwa eucharystyczna* s. 239.

⁵⁶ *Tamże* s. 241.

⁵⁷ S. CZERWIK. *Nowe modlitwy eucharystyczne*. „Collectanea Theologica” 1989 nr 2 s. 56.

⁵⁸ NOWAK. *IV modlitwa eucharystyczna* s. 241.

⁵⁹ NADOLSKI. *Msza Święta* s. 80.

poprzez przyjęcie Jego Ciała (i Krwi) napełnia nas także Jego Duchem. To Duch jednoczy nas, zjednoczonych z Chrystusem, między sobą i tworzy z nas Jego jedno Ciało – Kościół. Osiągnięcie pełnej jedności między sobą z Chrystusem i w Chrystusie stanowi sens komunii eucharystycznej, a prowadzi ostatecznie do osiągnięcia wiecznej jedności w królestwie Ojca. Ponadto słowa tej epiklezy wskazują na duchową ofiarę pochwalną, którą mają składać ze swojego życia ludzie wierzący⁶⁰.

We wszystkich liturgiach, jak też we wszystkich anaforach, anamneza występuje po opisie ustanowienia. Przejście pomiędzy tymi elementami może się odbywać na dwa różne sposoby, co też decyduje o dwóch typach anamnezy. Pierwsza ujmuje samo słowo *anamnesis*, druga posługuje się słowem *kataggello* (głosić)⁶¹.

Pismo Święte na określenie pojęcia «pamiętka» używa kilku wyrażań, a mianowicie *anamnesis*, grupy słów *mnemoneúo* i słowa *mnemósynon*. *Anamnesis* na określenie Eucharystii jako pamiętki występuje w Nowym Testamencie trzy razy: Łk 22,19; 1 Kor 11,24.25; Hbr 10,3. Odpowiednikiem «pamiętki» w Starym Testamencie jest hebrajskie słowo *zikkarón*⁶². Szczególnie chodzi tu o wyraz *zakar*, rzeczownikowo *zikkaron*, i jego pochodzenie (źródłosłów *zkr*). *Anamnesis* jest greckim tłumaczeniem tych masoreckich słów, dokonany w Septuagincie⁶³.

W anamnezie *Czwartej modlitwy eucharystycznej* rozwinięte są trzy wymiary: wspominamy, wyznajemy i oczekujemy. Zamiast stosowanego dotychczas w modlitwach eucharystycznych słowa «pamiętka» – *memoria* bądź *memores*, odnajdujemy tu łacińskie *memoriale*, odpowiadające greckiemu *anamnesis*. Uobecnienie *memoriale* – *anamnesis* podkreśla słowo *nunc* – teraz⁶⁴.

Czwarta modlitwa eucharystyczna ma dwie anamnezy: pierwszą ogólną, odnoszącą się do całej historii zbawienia (po aklamacji „Święty”, a przed pierwszą epiklezą), i drugą, będącą anamnezą w sensie ścisłym (bezpośrednio po narracji ustanowienia)⁶⁵. Celebracja Eucharystii łączy w sobie przeszłość: jest pamiętką odkupienia (*redemptionis memoriale*) dokonanego przez śmierć, zstąpienie do otchłani, zmartwychwstanie i wniebowstąpienie Jezusa; terażniejszość: sprawujemy pamiętkę teraz – *nunc*; i przyszłość: oczekujemy Jego chwalebego przyjścia⁶⁶. Zawsze jednak nowe teksty anamnezy uaktualniają ową zbawczą przeszłość, czyniąc z niej obiektywną, realną („tu” i „teraz”) rzeczywistość⁶⁷.

⁶⁰ NOWAK. *IV modlitwa eucharystyczna* s. 241.

⁶¹ BRAGANCA. *Struktura modlitwy eucharystycznej* s. 263.

⁶² M. OLSZEWSKI. *Anamneza w liturgii bizantyjskiej*. W: *Mszał księgą życia chrześcijańskiego* s. 394.

⁶³ B. NADOLSKI. *Anamneza*. W: *Leksykon liturgii* s. 86.

⁶⁴ TENŻE. *Liturgika*. T. 4 s. 232.

⁶⁵ KIERNIKOWSKI. *Eucharystia i jedność* s. 129.

⁶⁶ CZERWIK. *IV modlitwa eucharystyczna* s. 52.

⁶⁷ STEFAŃSKI. *Prace redakcyjne nad nowymi modlitwami eucharystycznymi* s. 203.

Cała modlitwa eucharystyczna jest anamnezą, równocześnie tę nazwę odnosi się do modlitwy następującej po aklamacji anamnetycznej⁶⁸. Najistotniejsze jest ofiarowanie, to ono podtrzymuje całą resztę. Ono było utajone w konsekracji. Ofiarowanie jest czynnością rzeczywistą, aktualną. Oparta na nim anamneza jest więc rzeczywiście przypomnieniem, nie spekulatywnym i retrospektywnym, lecz czynnym, aktualnym, skutecznym.

Anamneza jest wspomnieniem, upamiętnieniem całego życia Chrystusa od chwili wcielenia, poprzez pracę i ukryte życie, działalność publiczną aż po mękę, śmierć i zmartwychwstanie⁶⁹. Ten charakter Mszy św. jako pamiątki całego życia najlepiej wyraża się w *Czwartej modlitwie eucharystycznej*, w której na tle całej historii zbawienia, przebiegającej od stworzenia świata i człowieka aż do paruzji Chrystusa, ukazane są poszczególne momenty z życia Jezusa: Jego poczęcie i narodzenie z Maryi Dziewicy, głoszenie dobrej nowiny o zbawieniu, śmierć krzyżowa, zstąpienie do otchłani, zmartwychwstanie, wstąpienie do nieba oraz zesłanie Ducha Świętego⁷⁰. Anamneza, mówiąc o celebracji pamiątki odkupienia, odwołuje się poniekąd do słów Chrystusa: „To czyńcie na moją pamiątkę”⁷¹. Anamnezą rozpoczyna się druga część modlitwy eucharystycznej. Staje się ona faktem liturgicznym przez wspomnianie głównych zdarzeń tajemnicy paschalnej i ofiarowanie „Ofiary żywej i świętej” w jedności z arcykapłanem Chrystusem. Jest więc dwuczłonowa⁷². Ta celebracja jest nie tylko wspomnieniem, ale celebracją uaktualniającą odkupienie, ponieważ, jak stwierdza św. Paweł:

Ileokroć bowiem spożywacie ten chleb i pijecie kielich, śmierć Pańską głosicie, aż przyjdzie (1 Kor 11,26)⁷³.

Anamneza *Czwartej modlitwy eucharystycznej* zwraca również bardzo mocno uwagę na odczucie, kiedy staje się przedmiotem pierwszej refleksji. Bowiem wyrażenie: „człowiek przez nieposłuszeństwo utracił Twoją (Boga) przyjaźń”, podsuwa myśl, jakby to Bóg rzeczywiście odwrócił się od człowieka czy nawet więcej, przestał go kochać i zajmować się nim. To bardzo złudna refleksja, ponieważ to nie Bóg, lecz człowiek zrywa tę przyjaźń przez grzech, któremu uległ. Dalej tekst mówi, że Bóg „nie pozostawił człowieka pod władzą śmierci”, lecz pospieszył z pomocą, „aby ludzie Go szukali i znaleźli”. Człowiek, który stracił przyjaźń Boga i szukał Go na różnych drogach, otrzymał Dobrą Nowinę ukazującą miejsce

⁶⁸ NADOLSKI. *Eucharystyczna modlitwa* s. 438.

⁶⁹ CZERWIK. *Nowe modlitwy eucharystyczne* s. 56.

⁷⁰ S. CICHY. *Teologia Eucharystii*. W: *Mysterium Christi*. T. 3: *Msza święta*. Red. W. Świerzawski. Kraków 1993 s. 77-78.

⁷¹ NOWAK. *IV modlitwa eucharystyczna* s. 240.

⁷² WRONKA. *Nowe modlitwy eucharystyczne* s. 115.

⁷³ NOWAK. *IV modlitwa eucharystyczna* s. 240.

znalezienia Boga. Jest Nim sam Jezus Chrystus. Eucharystia jest szczególnie miejscem tego odnalezienia – spotkania i komunii⁷⁴.

W *Czwartej modlitwie eucharystycznej* po anamniezie misterium Chrystusa kapłan mówi:

[...] składamy Ci, Boże, Jego Ciało i Krew, jako Ofiarę miłą Tobie i zbawienną dla całego świata. Wejrzyj, Boże, na Ofiarę, którą sam dałeś swojemu Kościołowi.

Ofiara Chrystusa została przyjęta raz na zawsze. Prosząc o przyjęcie swej ofiary, Kościół błaga, aby Bóg uczynił składających ofiarę żywą ofiarą ku swojej chwale⁷⁵. Skoro zaś zbawcze czyny Chrystusa, objęte wspólnie jednym pojęciem «ofiary» krzyżowej, są obecne anamnetycznie, to wspólnota właśnie tutaj znajduje właściwe miejsce do włączenia się w ten ofiarniczy ruch Chrystusa do Ojca, czyli włączenia siebie w Jego zbawczą ofiarę. I dlatego po anamniezie następuje modlitwa złożenia ofiary⁷⁶.

3. MISTERIUM PASCHALNE W MODLITWACH WSTAWIENNICZYCH ORAZ DOKSOLOGII

Modlitwy wstawiennicze – *intercessionones* (łac. *intercedere*) – to pośredniczenie, przemawianie za kimś, wstawianie się, protegowanie⁷⁷. Słowo *intercessionones* znalazło się po raz pierwszy w modlitwach eucharystycznych w 1968 r. Modlitwy wstawiennicze wyrażają prawdę, że Eucharystia jest sprawowana w zjednoczeniu zarówno z całym Kościołem niebiańskim, jak i ziemskim oraz umarłymi, którzy zostali powołani do udziału w odkupieniu i zbawieniu, które Chrystus wysłużył im przez swoje Ciało i Krew⁷⁸. Eucharystia jest właśnie „zadatkiem nieśmiertelności”⁷⁹. Kościół sprawujący Eucharystię czuje się odpowiedzialny za Boże dzieło gromadzenia ludzi i dlatego w modlitwach wstawienniczych prosi nie tylko o wewnętrzną jedność wszystkich wierzących z miejscowym biskupem, następcą św. Piotra i z wszystkimi biskupami świata, ale również o wiarę zbawienie dla tych, którzy jeszcze nie należą widzialnie do społeczności Kościoła i szukają Boga często po omacku:

⁷⁴ KIERNIKOWSKI. *Eucharystia i jedność* s. 129-136.

⁷⁵ CICHY. *Teologia Eucharystii* s. 74.

⁷⁶ KUNZLER. *Liturgia Kościoła* s. 372.

⁷⁷ *Intercessionones – modlitwy wstawiennicze*. W: *Leksykon liturgii* s. 564.

⁷⁸ NADOLSKI. *Eucharystyczna modlitwa* s. 439.

⁷⁹ *Intercessionones – modlitwy wstawiennicze* s. 565.

Pamiętaj, Boże [...] o całym Twoim ludzie i o wszystkich, którzy szczerym sercem Ciebie szukają⁸⁰.

W modlitwach wstawienniczych *Czwartej modlitwy eucharystycznej* uderza szerokość spojrzenia. Modlitwa Kościoła obejmuje także szukających Boga szczerym sercem⁸¹. Wyrażenie to jest echem mowy św. Pawła na ateńskim areopagu, do której nawiązuje Sobór Watykański II, kiedy mówi o zhierarchizowanej przynależności do Ludu Bożego⁸². Przy tej prośbie należy właściwie odczytać intencję Chrystusa, która kryje się w słowach konsekracji wina. Nakaz Chrystusa, aby pili „wszyscy”, jest wyrazem wartości Jego ofiary, która ma służyć wszystkim ludziom. Również wyraz «wielu» oznacza «wszystkich». To wyjaśnienie pozwala zrozumieć, dlaczego występuje prośba za cały Lud Boży oraz za tych, którzy Boga poszukują⁸³.

Podobne podejście znajdujemy w odniesieniu do zmarłych. Chodzi nie tylko o wiernych zmarłych, ale o wszystkich, których wiarę znał jedynie sam Bóg. W ostatniej prośbie wstawienniczej, dotyczącej dziedzictwa życia wiecznego uczestników Eucharystii, modlitwa odwołuje się do dobrego Boga: „O dobry Ojczy”⁸⁴. Zbawienie jest spełnione dla zmarłych, spełnia się wśród świętych, zostanie spełnione, „gdy całe stworzenie uwolni się od zepsucia grzechu i śmierci”, a my wszyscy rozmawiamy, nasłuchujemy i śpiewamy, jesteśmy posłuszni i wychwalamy⁸⁵.

Czwarta modlitwa eucharystyczna jest doskonałym tłem dla rozwinięcia istotnej tezy o modlitwie. Główną zasadą wszelkich modlitw za drugich jest powtórzenie modlitwy Chrystusa z Wieczernika. Miłość i jedność jest więc głównym celem modlitwy za drugich, bowiem te modlitwy odnoszą się również do nas, ogarniają wszystkich zgromadzonych. Modląc się za innych, prosimy również za nas samych. W czwartym kanonie jest ona najbardziej skondensowana i najwyraźniej zaadresowana do zgromadzonych. Obejmuje wszystkich żywych – obecnych i nieobecnych – i zmarłych. I za wszystkich modlimy się właśnie o jedno – aby zjednoczyli się z Chrystusem i ze sobą, i aby to zjednoczenie stało się wyraźnym

⁸⁰ CZERWIK. *Modlitwa eucharystyczna* s. 288.

⁸¹ NADOLSKI. *Liturgika*. T. 4 s. 233.

⁸² „Ci wreszcie, którzy jeszcze nie przyjęli Ewangelii, w rozmaity sposób przyporządkowani są do Ludu Bożego. [...] Także od innych, którzy szukają nieznanego Boga po omacku i wśród cielesnych wyobrażeń, sam Bóg również nie jest daleko, skoro daje wszystkim życie, tchnienie i wszystko (por. Dz 17,25-28), a Zbawiciel chce, aby wszyscy ludzie zostali zbawieni (por. 1 Tm 2,4). Ci bowiem, którzy bez własnej winy nie znając Ewangelii Chrystusa i Jego Kościoła, szczerym sercem szukają jednak Boga, a Jego wolę poznają przez nakaz sumienia starają się pod wpływem łaski wypełniać w swoim postępowaniu, mogą osiągnąć wieczne zbawienie”. SOBÓR WATYKAŃSKI II. *Konstytucja dogmatyczna o Kościele* (21 listopada 1964) pkt 16.

⁸³ NOWAK. *IV modlitwa eucharystyczna* s. 242.

⁸⁴ NADOLSKI. *Liturgika*. T. 4 s. 233.

⁸⁵ T. SCHNITZLER. *Was die Messe bedeutet – Hilfen zur mitfeier*. Freiburg – Basel – Wien 1976 s. 159.

znakiem dla tych, którzy jeszcze nie wierzą, aby i oni – widząc kształt wcielonej Miłości wyrażającej się przez jedność, doszli do poznania prawdy i zbawienia, czyli żeby śmierć krzyżowa Chrystusa przyniosła owoce w życiu ludzkości⁸⁶.

W *Czwartej modlitwie eucharystycznej* czytamy: „Pamiętaj, Boże, o wszystkich, za których składamy tę Ofiarę” – świadomi tego, że Chrystus ofiarował się za zbawienie wszystkich ludzi. Obejmujemy modlitwą: papieża, biskupa lokalnego Kościoła, wszystkich biskupów, prezbiterów i diakonów składających ofiarę i innych zgromadzonych⁸⁷. Można tu dostrzec powiązanie z modlitwą, którą wypowiada zgromadzenie liturgiczne tuż po przygotowaniu darów. Natomiast w modlitwie za zmarłych, „którzy odeszli z tego świata w pokoju z Chrystusem, oraz o wszystkich zmarłych, których wiarę jedynie Ty znałeś”, chodzi również o tych zmarłych, którzy za życia na ziemi prawdopodobnie nie należeli widzialnie do wspólnoty Kościoła, ale jego (Kościoła) modlitwy nie są pozbawieni. Bóg bowiem zna serce człowieka i może go zbawić poza widzialną strukturą Kościoła⁸⁸.

Modlitwy wstawiennicze posiadają charakter typowo eklezjalny. Kościół wyznaje wiarę w świętych obcowanie; sprawując Eucharystię, przeżywa ją w sakramentalnej celebrze. Świadom tej nadprzyrodzonej wspólnoty składa ofiarę za wszystkie swoje dzieci (za żywych i umarłych). W modlitwach wstawienniczych znajdujemy zatem zawsze wspomnienie Kościoła pielgrzymującego, braci pozostających w czyśćcu oraz zbawionych w niebie. W każdej z nowych modlitw eucharystycznych zostaje to wyrażone w różny sposób, a szczególnie wyraziście jest to ukazane w *Czwartej modlitwie eucharystycznej*⁸⁹. Eklezjologia tych modlitw opiera się na powołaniu mesjańskim. Kościół jest winnicą Dawida, świątynią żywą Boga, miejscem zbawienia, poznania, nieśmiertelności. Charakterystyczna jest prośba o zjednoczenie: „Zgromadź go z czterech wiatrów pełen świętości”. W liturgii najpełniej w rzeczywistości ziemskiej realizuje się Kościół, a uczestnicy potwierdzają swoją tożsamość chrześcijańską i eklezjalną. Modlitwa w intencji Kościoła obejmuje: 1) wspomnienie imienia papieża i biskupa, 2) wspomnianie osób prezbiterów, ofiarodawców, innych żyjących, 3) wspomnianie imion męczenników – *recitatio martyrum*⁹⁰.

Uwieńczeniem całej modlitwy eucharystycznej jest doksologia końcowa.

Doksologia stanowi *terminustechnicus* na określenie formuły modlitwy uwielbienia, uznania wspaniałości i wielkości Boga. [...] Słowo to znaczy także

⁸⁶ W. ŚWIERZAWSKI, *Eucharystia Chrystusa i Kościoła*. Kraków 1982 s. 86.

⁸⁷ CZERWIK, *IV modlitwa eucharystyczna* s. 54.

⁸⁸ *Tamże* s. 54.

⁸⁹ J. MIAZEK, *Modlitwa powszechna i modlitwy wstawiennicze modlitwy eucharystycznej w liturgii mszalnej*. W: *Liturgia Domus Carissima*. Red. A. Durak. Warszawa 1998 s. 137.

⁹⁰ B. NADOLSKI, *Wizja solidarności-jedności w modlitwach wstawienniczych w prexeucharistica*. „Liturgia Sacra” 11:2005 s. 275-282.

wielkość, wspaniałość, szacunek, chwała, powaga (*gravitas*), bogactwo, potęgą, królewski splendor⁹¹.

W teście *Czwartej modlitwy eucharystycznej* brzmi ona następująco:

Przez Chrystusa, z Chrystusem i w Chrystusie, Tobie, Boże, Ojczy wszechmogący, w jedności Ducha Świętego wszelka cześć i chwała, przez wszystkie wieki wieków⁹².

W słowach tych Kościół zanoszi uwielbienie do Ojca przez Syna w Duchu Świętym⁹³. Jezus jest jedynym pośrednikiem między Bogiem a tymi, którzy dostępują spełnienia obietnicy zbawienia (zob. Hbr 9,15). W Chrystusie wierni mają przystęp do Ojca (por. Ef 2,18) i mogą składać Bogu duchowe ofiary (por. 1 P 2,5).

Doksologia, podsumowując całą anaforę, wskazuje na to, że Kościół wyraża Bogu dziękczynienie wraz ze swoją głową (zob. Kol 1,18; Ef 1,22). Dla wierzących tę prawdę jeszcze bardziej podkreśla gest uniesionych przemienionych postaci. Jezus jest obecny w Eucharystii, w Niej składa Bogu swoje życie, sam stając się doksologią – chwałą, która płynie z ust modlącego się Kościoła „przez wszystkie wieki”⁹⁴.

„Amen” zgromadzenia eucharystycznego jest afirmacją dokonującego się uwielbienia Boga, a także zaangażowaniem się w pełnienie zbawczych planów Bożych. Będzie ono wypowiedane aż do paruzji Chrystusa⁹⁵.

BIBLIOGRAFIA

- CZERWIK S., *IV modlitwa eucharystyczna*. „Anamnesis” 17:1998 s. 45-49.
 CZERWIK S., *Modlitwa eucharystyczna*. W: *Mysterium Christi*. T. 3: *Msza święta*. Red. W. Świerżawski. Kraków 1993 s. 253-290.
 CZERWIK S., *Nowe modlitwy eucharystyczne*. „Collectanea Theologica” 1989 nr 2.
 DRISCOLL J., *Co się wydarza podczas Mszy*. Kraków 2004.

⁹¹ TENŻE. *Doksologia kończąca modlitwę eucharystyczną wyrazem historii zbawienia*. W: *Modlitwy eucharystyczne Mszału rzymskiego* s. 227.

⁹² MR s. 319*.

⁹³ Dokonując interpretacji znaczenia doksologii, B. Nadolski wskazuje, że jak dotąd nie ma jednoznacznego stanowiska w tej kwestii. Analiza jego artykułu pozwala stwierdzić, że bliższe jest mu stanowisko J.A. Jungmanna niż B. Botte. Idąc za J.A. Jungmannem, B. Nadolski stwierdza, że w wyrażeniu «przez Chrystusa» nie można zinstrumentalizować roli Chrystusa tylko do zanoszenia przez Niego modlitwy do Boga. Chodzi tu o chwałę, jaką Chrystus oddaje swemu Ojcu we wspólnocie Kościoła, razem z Kościołem, który jest zjednoczony dzięki działaniu Ducha Świętego. B. Nadolski zgadza się z J.A. Jungmannem, że wierzący nie może inaczej wielbić Boga, jak tylko w Chrystusie, włączając się w Jego czyn. Zob. NADOLSKI. *Doksologia kończąca modlitwę eucharystyczną* s. 230-231.

⁹⁴ MR s. 319*.

⁹⁵ NADOLSKI. *Liturgika*. T. 4 s. 200.

- Intercessionones – modlitwy wstawiennicze*. W: *Leksykon liturgii*. Oprac. B. Nadolski. Poznań 2006.
- KIERNIKOWSKI Z., *Eucharystia i jedność*. Częstochowa 2000.
- KUNZLER M., *Liturgia Kościoła*. Poznań 1999.
- KWIATKOWSKI D., *Udział wiernych w modlitwie eucharystycznej*. W: *Modlitwy eucharystyczne Mszału rzymskiego*. Red. H.J. Sobeczko. Opole 2005 s. 93-112.
- MIAZEK J., *Modlitwa powszechna i modlitwy wstawiennicze modlitwy eucharystycznej w liturgii mszalne*. W: *Liturgia Domus Carissima*. Red. A. Durak. Warszawa 1998 s. 126-145.
- MIGUT B., *Znaki Misterium Chrystusa – historiozobawcze ujęcie sakramentów według Salvatore Marsilego OSB (1910-1983)*. Lublin 1996.
- MOKRZYCKI B., *Droga chrześcijańskiego wtajemniczenia*. Warszawa 1983.
- MOKRZYCKI B., *Nowa Pascha. Teologia modlitwy eucharystycznej na tle historii zbawienia*. Warszawa 1987.
- NADOLSKI B., *Doksologia kończąca modlitwę eucharystyczną wyrazem historii zbawienia*. W: *Modlitwy eucharystyczne Mszału rzymskiego. Dzieje – teologia – liturgia*. Red. H.J. Sobeczko. Opole 2005 s. 227-234.
- NADOLSKI B., *Epikleza*. W: *Leksykon liturgii*. Oprac. B. Nadolski. Poznań 2006 s. 398-401.
- NADOLSKI B., *Eucharystyczna modlitwa*. W: *Leksykon liturgii*. Oprac. B. Nadolski. Poznań 2006 s. 430-446.
- NADOLSKI B., *Liturgika*. T. 4: *Eucharystia*. Poznań 1992.
- NADOLSKI B., *Ukochać Mszę świętą*. Poznań 1983.
- NOWAK J., *IV modlitwa eucharystyczna*. W: *Modlitwy eucharystyczne Mszału rzymskiego. Dzieje – teologia – liturgia*. Red. H.J. Sobeczko. Opole 2005 s. 235-244.
- NOWAKOWSKI P., *Anafory – modlitwy eucharystyczne Kościołów wschodnich*. W: *Modlitwy eucharystyczne Mszału rzymskiego. Dzieje – teologia – liturgia*. Red. H.J. Sobeczko. Opole 2005 s. 7-24.
- SCHNITZLER T., *Was die Messe bedeutet – Hilfen zur mitfeier*. Freiburg – Basel – Wien 1976.
- STANIEK E., *Bliżej ołtarza*. Kraków 1996.
- STEFAŃSKI J., *Nowe modlitwy eucharystyczne w Mszale Pawła VI – kwestie redakcyjne*. W: *Modlitwy eucharystyczne Mszału rzymskiego. Dzieje – teologia – liturgia*. Red. H.J. Sobeczko. Opole 2005 s. 39-70.
- STEFAŃSKI J., *Prace redakcyjne nad nowymi modlitwami eucharystycznymi z roku 1968*. W: *Ante Deumstantes*. Red. S. Koperek. Kraków 2002 s. 189-224.
- WRONKA A., *Nowe modlitwy eucharystyczne*. „Ateneum Kapłańskie” 62:1970 s. 110-125.

THE PASCHAL MYSTERY IN THE FOURTH EUCHARISTIC PRAYER

For centuries, the Church has been used in the Eucharist a prayer, known as the Roman Canon. One of the most important editorial problems of the new Eucharistic prayers was to determine which elements of the construction of the anaphora are necessary. To the most important were classified: thanksgiving and adoration of God the Father for the

Paschal Mystery of the Son; words of consecration and a story of establishing with gestures, anamnesis – recalling and representing prayer. These elements includes *The Fourth Eucharistic Prayer*, which is also called the Canon of the history of salvation, the Canon according to the Greeks, the 4th anaphora, the ecumenical Canon. Its project was presented by C. Vagaggini, inspired by Eastern traditions. The fourth Eucharistic prayer has unchanging preface and does not allow any other than its own.

Tłum. Jarosław Sempryk

Słowa kluczowe: *Czwarta modlitwa eucharystyczna, modlitwy eucharystyczne, misterium paschalne, prefacja, epikleza, anamneza, modlitwy wstawiennicze, doksologia, Kanon rzymski.*

Key words: *Fourth eucharistic prayer, eucharistic prayers, paschal mystery, preface, epiclesis, anamnesis, prayer of intercession, doxology, Roman Canon.*